

Proč autor První knihy Makabejské poukazoval na společný původ Spartanů a Židů?

Štěpán Lisý

Why Did the Author of 1 Maccabees Point to a Common Origin between the Spartans and the Jews? In the past, the answer to the question in the title has been searched in attempts to prove or refute the assertion in terms of its historicity. However, the decision whether the common origins, alliances, or friendship between the Jews and the Spartans are a fiction or a fact still does not elucidate the reasons and intentions of the author for making such assertion at the time of his writing. I attempt to show that the reference to the common origins was related to a debate about the ancient character of the constitutions and laws. We find in Plato a similar scheme: he asserts a common origin between Athenians and the inhabitants of Egyptian city Saïs, in order to prove the ancient character of Athenian constitution and laws. It is possible, that the author 1 Maccabees uses the same kind of argument, borrowed from Greek authors.

V předložené studii se pokouším vysvětlit, proč autor 1Mak zmiňuje společný původ a spojenectví mezi Židy a Sparťany. V minulosti se tuto skutečnost mnozí badatelé pokoušeli doložit nebo vyvrátit.¹ Ať už se však domnívali, že společný původ, spojenectví či přátelství mezi Židy a Sparťany je podvrh či nikoli, zůstává otázkou, proč autor společný původ vůbec zmiňoval a co tím v době, kdy knihu psal, vlastně sledoval.

Zmínka o společném původu mezi Židy a Sparťany mohla souviset s diskuzí o starobylosti a odolnosti ústavních zřízení. Řečtí učenci považovali za hlavní příčinu úspěchu či neúspěchu při každé události uspořádání ústavy. Pokud se ústava dlouhodobě osvědčovala při otřesech vnitřních i vnějších, považovali ji Řekové za odolnou a lid, který podle ní původně jednal, za starobylý. Podle názoru Řeků ústavní zřízení Židů odolné není, protože jejich zákony neumožňují dlouhodobé přežití obyvatel. Svá tvrzení opakovaně dokládali zákonem o zákazu nošení zbraní během dne odpočinku. Židé totiž v určité době dávali přednost dodržování božích přikázání a odmítali bránit svůj život, na což shodně poukazovali nejenom

---

1 Michael S. Ginsburg, „Sparta and Judaea“, *Classical Philology*, sv. 29, č. 2, 1934, 117–122; též Ranon Katzoff, „Jonathan and Late Sparta“, *The American Journal of Philology*, sv. 106, 1985, 485–489. V pozn. 1 Katzoff uvádí seznam autorů, kteří se tímto tématem v minulosti zabývali.

řečtí, ale i židovští autoři (např. 1Mak 2,29–48). Podle řeckých autorů zmíněný zákon ukládá občanům špatné zvyky, poněvadž nezajišťuje během šabatu jejich bezpečí. Na základě kritéria odolnosti, jehož nejlepším zkušebním kamenem je dlouhý čas, Řekové dospěli k závěru, že židovské ústavní uspořádání je časem málo prověřené, a proto není odolné při náhlých změnách a styku s jinými lidmi. Z tohoto důvodu považovali lid jednající podle zákonů jako jsou boží příkázání v Tóře za mladý. Jako řešení Řekové doporučovali Židům, aby své zákony změnili nebo přijali odolnější ústavní zřízení.²

Josephus Flavius v traktátu *O starobylosti Židů* uvádí, že řečtí učenci považovali židovský národ za mladý.³ Svá tvrzení opakovaně zdůvodňovali tím, že významní řečtí historikové nepovažovali ani za vhodné se o nich zmínit. Podle Flavia to o ničem ale nevyovídá, neboť sami Řekové přiznávají, že jsou národem mladým, jak se o tom dočítáme například u Platóna:

Ó, Solóne, Solóne, vy Řekové jste stále děti a není starého Řecka! [...] Mladí jste všichni svými dušemi [...], neboť nemáte v nich žádné staré myšlenky, získané dávným podáním, ani žádné vědomosti, časem zešedivělé.⁴

Příčinou toho je, jak cituje Platóna Flavius, že

[...] řecké území postihly nesčetné pohromy, které vymazaly z paměti jakoukoli vzpomínku na minulost. Každá další generace utvářela nový způsob života, a proto se vždy domnívala, že jí teprve všechno začíná. Řekové až pozdě a s nesnáze pochopili podstatu písma, [...] nikdo z nich nemohl poukázat na žádné záznamy z té doby v nějakém chrámovém nebo státním archivu.⁵

Uvedené tvrzení Flavius přebírá od Platóna, který tato slova připisuje egyptskému knězi. Obyvatelé Egypta na rozdíl od řeckého území netrpěli

2 Detailněji viz Štěpán Lisý, „Obhajoba starobylosti židovské ústavy podle Josepha Flavia“, *Theologická reflexe*, roč. 23, č. 2, 2017, 135–155. V předložené studii navazují na analýzu a závěry o napodobování ústavních zřízení.

3 *Contra Apionem* I, 1–4 (dále jen CA).

4 Platón, *Timaios* 22b (Platón, *Timaios, Kritias*, přeložil F. Novotný, Praha: OIKYOMHNH, 2008, 18). Srv. CA I, 7. „...u Řeků se všechno stalo teprve nedávno, dalo by se říci včera nebo předevčirem.“ (cit. podle Flavius Josephus, *O starobylosti Židů, Můj Život*, úvodní studii napsali, přeložili a poznámkami opatřili Růžena Dostálová a Stanislav Segert, Praha: Arista, Baset, Maitrea, 2006, 20). Podle jiných autorů jsou Řekové mnohem starší. Srv. Diodóros Sicilský, *Bibliotheca Historica* I, 24, 2.

5 CA I, 10–11. (Flavius, *O starobylosti Židů*, 20).

pohromami, jako jsou požáry a silné deště, a pro zachování paměťihodných událostí jejich učenci užívali písma, v němž zaznamenávali významné události ve svých chrámech, čímž uchovávali nejstarší paměť nejenom Egyptanů, ale i Řeků a jiných národů, popisuje Platón.⁶ Z úvodních částí první knihy polemického traktátu vyplývá, že se Flavius inspiroval dialogem *Timaios*. Platón v něm totiž dokazuje starobylost athénskému ústavního zřízení, které považoval za nejlépe uspořádané. Jeho občané pocházejí z nejušlechtilejšího rodu na světě a vykonali nejkrásnější činy.⁷ Přesně tyto dva aspekty Platónova důkazu Flavius později obhajoval ve svém traktátu.⁸ Podívejme se nejprve, jakým způsobem Platón dokazuje starobylost athénskému zřízení:

Uslyšev to Solón prý se podivil a velmi snažně prosil kněží, aby mu všechno zevrubně vypověděli o dávných jeho spoluobčanech. Kněz pravil: „Velmi rád, Solóne, to povím, již kvůli tobě a kvůli vaší obci, ale především z vděčnosti k bohyni, která dostala údělem vaši zemi i naši a která je vypěstovala a vzdělala, vaši o tisíc let dříve, ze semene přijatého od Země a Ohně, tuto pak později. Trvání zdejšího zřízení jest udáno v posvátných písmech počtem osmi tisíc let. Ukáží ti tedy krátce zákony tvých spoluobčanů z doby před devíti tisíci lety i nejkrásnější čin, jaký byl od nich vykonán; zevrubně o všem popořádku pojednáme až někdy jindy ve volném čase, vezmouce do rukou i sama písma. Co se týče zákonů, srovnávej je se zdejšími, neboť mnohé příklady tehdejších vašich zřízení nalezneš nyní zde, především stav kněžský přesně oddělen od ostatních [...]“⁹

Když prozkoumáme egyptské zákony, uvádí Platón, poznáme, jaké mohli mít zákony Athéňané, neboť se říká, že jsou příbuzní s Egyptany, s obyvateli Sajskeho kraje (*Tim.* 21e). Mnohé příklady dřívějších řeckých zřízení, například Athén, je možné dle Platóna nalézt u Egyptanů, což dokazuje nejen starobylost, ale i dokonalost athénskému ústavního zřízení. Hlavním důvodem, proč jsou zákony Athéňanů starobylé, je, že jsou vyzkoušené dlouhým časem, to znamená, že se osvědčovaly po devět tisíc let, nejenom Athéňanům, ale přebíraly je i další národy jako starobylí Egyptané a stejně tak i jim se tyto zákony osvědčovaly po mnoho tisíc let. Především se jedná o zákon, který nařizuje, aby byl stav kněžský přesně oddělen od ostatních. Na uvedeném zákonu se Platón a Flavius shodují.

---

6 *Tim.* 22c–23c.

7 *Tim.* 23c.

8 Lisý, „Obhajoba starobylosti“, 135–155.

9 *Tim.* 23d–24c (Platón, *Timaios*, 20).

Podle Flavia nesmíšenost a čistota kněžského rodu garantuje nejen přesnost ve vedení historických záznamů, ale i dodržování náboženské praxe (kultu).¹⁰ Pokud by zůstalo pouze u tohoto tvrzení, dokazovalo by to, že Židé společně s Egypťany napodobovali starobylé zákony Athéňanů. Uvedený závěr by byl pro Flavia samozřejmě nepřijatelný, proto celý argument musel vystavět tak, aby ukázal, že Platón napodoboval židovského zákonodárce.¹¹

Flavius odhaluje, že čelil identické námitce jako Platón, což mohl být jeden z důvodů, proč si jej vybral za vzor při psaní polemiky. Patrně věřil, že by mohl být úspěšnější v přesvědčování Řeků, pokud by ukázal, že Platón ve výkladu ústavního zřízení napodoboval Mojžíše. Ve svém polemickém traktátu Flavius představil odlišnou strategii proti starší, kterou nacházíme v jeho dějepisném díle a dochovala se nám také v knize *Aristeově*.¹² Při srovnání obou autorů nacházíme identickou námitku Nežidů, na kterou je předkládána odlišná odpověď. Zatímco autor knihy *Aristeovy* jako důvod uvádí boží zákaz, Flavius se snaží využít řeckého myšlenkového rámce pro polemiku s řeckými učenými. Sami Řekové přiznávají, že není starého Řecka. V souladu s tím Flavius říká: „Zjistil jsem, že u Řeků se všechno stalo teprve nedávno“¹³ a považuje jejich tvrzení za irelevantní, neboť starobylost nemůže posuzovat ten, kdo je mladý. Uvedené tvrzení samozřejmě platilo i opačně. Řekové se pravděpodobně také domnívali, že jejich způsob života nemůže posuzovat mladý národ, například Židé.

Mohl společný původ Židů a Spartánů dokládat starobylost Židů?

Za odolná a starobylá ústavní zřízení byly považovány smíšené ústavy, například ústava Lakedaimoňanů.¹⁴ Jejich proslulost autor dokonce zmiňuje (1Mak 12,12). A nejen to, v opisu listu zasláného Oniasovi, Areios, král Spartánů, píše: „V jednom spise o Spartánech a Židech se našlo, že jsou bratří a že jsou z rodu Abrahamova“ (1Mak 12,20). Snaha navázat spojení přátelství dle autora vzešla ze strany Spartánů, důvodem byl pra-

¹⁰ CA I, 29–36 (Flavius, *O starobylosti Židů*, 23).

¹¹ Lisý, „Obhajoba starobylosti,“ 140nn.

¹² *Aristae ad Philocratem* 312–313.

¹³ CA I, 7 (Flavius, *O starobylosti Židů*, 20).

¹⁴ Plútarchos, „Lykúrgos“, in: *Vitae parallelae*, 4–19.

vděpodobně společný původ. Proč potřebovali Spartané navazovat spoje-
nectví se Židy? Podívejme se nejprve na Jónatanovu odpověď Spartanům:

Velekněz Jónatan, starší národa (*gerúsia*), kněží a ostatní židovský lid zdraví bratry Spar-
tany. Už v dřívější době dostal velekněz Onias listy od Areia, který býval vašim králem, že
jste naši bratři, jak dokládá přiložený opis. Onias přijal posla s poctami a převzal listy,
kde se zjevně mluví o spojenectví a přátelství. „Nám to sice není zapotřebí, vždyť naši
oporou a útěchou jsou svaté knihy, které máme v rukou“ (1Mak 12,5–23).

Autor citovaného textu na jedné straně říká, že Židé a Spartané mají
společný původ, což dokládají listy zaslané spartským králem veleknězi
Oniasovi, avšak na straně druhé dodává, že tyto listy pro doložení spoje-
nectví a přátelství Židům *nejsou* zapotřebí, protože oporou jsou jim svaté
knihy. Jisté je, že svaté knihy nemohou být oporou pro doložení společné-
ho původu, spojenectví či přátelství mezi Židy a Spartany. Vraťme se ještě
k Platónovu dialogu *Tímaios*, který užíval Flavius při sepisování obhajoby
starobylosti Židů. Platón v něm píše, že Egypťané, přesněji obyvatelé měs-
ta Sais, mají Athény velmi rádi a jsou s nimi příbuzní (*Tím.* 21e). Společný
původ Platón dokládá tím, že obyvatelé obou měst uctívali stejného boha,
Athénu, egyptsky prý jménem Neith (*Tím.* 21e), měli shodné ústavní zří-
zení (*Tím.* 24a) a zákony (*Tím.* 23e). Předloženým způsobem se Platón po-
koušel přesvědčit čtenáře o podobě nejkrásnějšího ústavního zřízení, kte-
ré je dle něho dokonce starobylejší než zřízení Egypťanů. Jestliže se Platónem
inspiroval Flavius, nelze zcela vyloučit, že se řeckým myšlením ne-
mohli inspirovat další židovští autoři.

Předpokládejme tedy, že se náš autor zmínkou o společném původu
Spartanů a Židů pokoušel doložit starobylost Židů a jejich ústavy. Zatímco
Platón společný původ doložil úctou stejnému bohu, shodným ústavním
zřízením a zákony, autor 1Mak může poukázat především na ústavní
uspořádání, jehož pevnou součástí byla rada gerontů, *gerúsie* (1Mak
12,15), jako u Lakedaimoňanů.¹⁵ Jedním z důvodů, který mohl sehrát vý-
znamnou roli při výběru reálného či fiktivního spojenectví (bratrství), byl,
že Lykúrgovy zákony byly považovány za velmi staré.¹⁶ Druhý důvod mohl
být božský původ zákonů. Lykúrgos totiž prosil o dobré zákony a tak mu

---

15 Plútarchos, „Lykúrgos“, 5.

16 Xenofón, *De republica Lacedaemoniorum*, 10.

Pýthie pravila, že bůh mu je dává a schvaluje jeho ústavní zřízení, které bude nejlepší ze všech.¹⁷

Pokud by toto platilo, vyplývalo by z toho, že nejen ústavní uspořádání Spartanů ale i Židů je starobylé, tzn. prověřené dlouhým časem a odolné. A nejenom to, autor výslovně uvádí, že Židům společný původ ani spojení zapotřebí není, neboť jejich oporou a útěchou jsou svaté knihy (1Mak 12,9) a ve válkách mají pomoc z nebe (1Mak 12,15). Pokud společný původ ani spojení není zapotřebí Židům, zbývá, že musí být zapotřebí Spartanům, což autor dokládá tím, že iniciativa přišla od nich. Ukazuje se, že se autor mohl pokusit nepřímo naznačit, že Spartané ve skutečnosti napodobovali židovské zřízení. Proti tomu však stojí jednoduchá námitka, proč by to autor měl naznačovat tímto způsobem, když to mohl vyjádřit přímo?

Pokud by autor přímo řekl, že židovské ústavní zřízení, jehož součástí byla právě *gerúsie*, pocházelo už od Mojžíše, jehož ústavu a zákony napodoboval později Lýkurgos, s největší pravděpodobností by se mu mnozí vysmáli, neboť například už Xenofón, když pojednává o zákonech Lakedaimónanů, poznamenává: „A přesto, že jsou tak starobylé, jsou ještě i dnes pro ostatní úplnou novinkou. Ale ze všeho nejpodivnější je, že všichni takové pořádky vychvalují, ale žádný stát je nechce napodobovat.“¹⁸ Spartané byli svým způsobem života nepochybně proslulí a vážili si jich mnozí vladaři i jejich blízcí. Flavius dokládá, že právě Židé měli Spartany ve veliké úctě. Nejenom král Héródés, ale celá jeho družina ani nepostřehli, že Lakón jménem Euryklés, který přišel do země z touhy po penězích, si získal všemožným pochlebováním „vliv na královu vládu i za cenu krve“, podobným způsobem prý jednal i v dalších zemích.¹⁹ Rodem Lakón byl i Jáson bratr Oniase (2Mak 4,7), který zaváděl řecké obyčeje za vlády Antiocha IV. Epifana. Z líčení jeho života se dozvídáme, že Jáson nakonec „zahynul ve vyhnanství, když se dostal k Lakedaimonským, kde doufal najít

17 Plútarchos, „Lýkúrgos“, 7.

18 Xenofón, *De rep. Lac.* 10 (Xenofón, „Lakedaimonské zřízení“, in: *Řecké dějiny*, překlad Alena Frolíková, Praha: Svoboda, 1982, 300). Někteří badatelé zpochybňují Xenofónovo autorství. K tomu viz K. M. T. Chrimes, *Ancient Sparta: Re-examination of the evidence*, Manchester: Manchester University Press, ³1999, 490nn.

19 Flavius, *Bell.* I, 514 (celý popis viz 513–531). Viz Chrimes, *Ancient Sparta*, 180 (detailněji viz 169–204).

útočiště u *příbuzných*“ (2Mak 5,9).²⁰ Ještě velekněz Šimeón žádal okolní vladaře o jeho vydání (1Mak 15,23). Ze seznamu zemí můžeme usuzovat, že Jáson zkoušel své vladařské schopnosti také u jiných panovníků, kteří jej vyhnali podobně jako Židé (2Mak 5,8).

Chování obou Spartanů objasňuje blíže Plútarchos: „Lakedaimoňané nevštěpovali jiným poslušnost, nýbrž ochotu, aby se dali ovládat a byli jich poslušni.“²¹ Zkušenost, že jediný Spartan si uměl získat důvěru u tolika významných lidí až do té míry, že začal ovládat panovníka a jeho nejbližší okolí, nezakusili pouze Židé, ale také obyvatelé dalších zemí, kteří prý dokonce vysílali posly a žádali:

...jediného Spartanu za vůdce; a když ho dostali, poslouchali ho s vážností a úctou, jako Gylipa Sicilané, Brásidu Chalkidští, Lýsandra pak a Kallikratidu a Agésiláa všichni Řekové sídlící v Asii, přičemž tyto muže nazývali harmosty, napravovateli všeho lidu vůkol a vladaře a na všechny občany spartské se dívali jako na vychovatele a učitele správného způsobu života a jako na představitele správy.²²

Přestože Plútarchos dodává, že Lykúrgos nepovažoval za svůj hlavní úkol „aby po sobě zanechal obec vládnoucí nad četnými národy“,²³ ukazuje se, že reálně k tomu docházelo, nicméně určitě platilo, že mnohé státy, přestože vychvalovaly spartské mravy, nehodlaly napodobovat jejich zákony. Pozornost mnozí autoři upírali především k ústavnímu uspořádání Lakedaimoňanů, zajímala je zejména rada *gerontů* (*gerúsie*) a *eforů* (*eforátu*).²⁴ Gerúsie měla totiž stejná práva jako král, což dle Plútarcha přispí-

20 Ginsburg považuje toto místo za důkaz existence židovské komunity ve Spartě v polovině 2. století. Ginsburg, „Sparta and Judaea“, 122. O jeho výzkum se opírají pozdější badatelé. Srv. Pavel Oliva, *Sparta a její sociální problémy*, Praha: Academia 1971, 200.

21 Plútarchos, „Lykúrgos“, 30 (Plútarchos, „Lykúrgos“, in: *Životopisy slavných Řeků a Římanů*, sv. I, překlad Rudolf Mertlík, Praha: Odeon, 1967, 100).

22 *Ibid.*

23 *Ibid.*, 31. (*ibid.*, 101).

24 Plútarchos připisuje zavedení rady *gerontů* (*gerúsie*) Lýkurgovi a ustavení *eforů* (*eforátu*) Theopompovi, spartskému králi z 8. stol. př. n. l. Důvodem patrně bylo, že se i po zavedení rady *gerontů* moc stále soustředila do rukou několika mocných oligarchů (král a starší), což ohrožovalo stabilitu celého zřízení. Plútarchos, „Lykúrgos“, 5–7: „Ačkoliv Lykúrgos tímto způsobem (tj. zavedením rady *gerontů*) státní správu smísl, přece jen jeho následovníci pozorovali, že oligarchie je ještě bezuzdná a mocná, že se nadýmá a vzpouzí, i vloží na ni, jak říká Platón, ještě jako uzdu moc *eforů*, kteří poprvé byli ustanoveni s Elatem v čele asi sto třicet let po Lykúrgovi, a to za krále Theopom-

valo ke stabilitě ústavního zřízení tím, že bránila, aby se moc přiklonila k lidovládě nebo k tyranii.²⁵ Lykúrgovým a Theopompovým přínosem dle Plútarcha bylo zavedení smíšeného ústavního zřízení, které zajišťovalo větší vnitřní i vnější stabilitu státu, bezpečí občanů, což přispívalo k celkové prosperitě země, o čemž věděli mnozí učenci včetně Římanů,²⁶ tudíž autor 1Mak nemohl bez důkazů přijít s tvrzením, že ústavní uspořádání Lakedaimónanů pochází od židovského zákonodárce.

Židovská *gerúsie*

Autor 1Mak hovoří o dvou úřadech – o radě starších (*gerúsii*) a shromáždění kněží, stojících mezi veleknězem a lidem (1Mak 12,6). *Gerúsie* je zmíněna pouze v 1Mak 12,6 za vlády Jónatana na rozdíl od pozdějšího období, kde se již neobjevuje (srv. 1Mak 14,20). Na základě existence *gerúsie* v židovském ústavním zřízení, se můžeme domnívat, že se jeho autoři inspirovali spartskou ústavou.²⁷ Důvod byl jednoduchý, smíšené ústavní zřízení bylo odolnější vůči vnitřním i vnějším změnám, bylo považované za starobylé, jehož zákony jsou božského původu,²⁸ proto jej napodobovali také ostatní vladaři²⁹ a není důvod se domnívat, že by této výhody nevyužili i Židé.³⁰ Navíc, Flavius židovskou *gerúsii* ve svých spisech běžně zmi-

---

pa.“ (Plútarchos, „Lykúrgos“, 78). Srv. Cicero, *De re publica* II,33,57–58. Zřízení eforátu za krále Theopompa vychvalují Římané. Srv. Cicero, *De legibus* III,7,15–16; Srv. Platón, *Leg.* 691d–692c. Hérodotos připisuje zavedení rady *gerontů* a *eforů* pouze Lykúrgovi. Srv. Hérodotos, *Hist.* I,65.

25 Plútarchos, „Lykúrgos“, 5.

26 Srv. Cicero, *De legibus* III,7,16. Srv. Hérodotos, *Hist.* I,65.

27 Lykúrgovou ústavou se patrně inspirovali i Římané, jak uvádí Cicero. Srv. *De legibus* III,7,15–16.

28 Polybios například uvádí, že Lykúrgos měl ve zvyku postupovat vždy rozvážně na základě úvahy a pouze, aby učinil své záměry pro lid přijatelnější a důvěryhodnější, opíral své myšlenky o výroky Pýthie. Podobnou povahu podle něho měl i Publius. Polybios, *Historiae* X, 2,8–13; 3,1–9,3. Srv. Plútarchos, „Lykúrgos“, 5–6.

29 Cicero, *De re publica* II,33,57–58.

30 *Gerúsie* existovala také u Židů v Egyptě. Viz např. John J. Collins, *Between Athens and Jerusalem: Jewish Identity in the Hellenistic Diaspora*, William B. Eerdmans Publishing Company Grand Rapids, Michigan-Cambridge, 2000, 114.

ňuje,³¹ stejně tak uvádí dopis spartského krále Area.³² Pouze ve spise *O starobylosti Židů* ji z pochopitelných důvodů již neuvádí, protože jeho cílem bylo dokázat, že židovský zákonodárce nenapodoboval cizí ústavy.³³ Pokud by ji totiž zmínil jako pevnou součást theokracie, dokazovalo by to, že Židé ve skutečnosti napodobovali jiná zřízení a židovská ústava by byla mladší než ústava Sparty.

Z 1Mak, ale vyplývá, že minimálně v ustavení gerúsie Židé *napodobovali* smíšenou ústavu, kterou měli i Římané, což si autor nepochybně uvědomoval.³⁴ Rovněž někteří badatelé hodnotí ústavní uspořádání za velekněze Jónatana jako nové. Například podle Petra Schäfera byla ustavená forma státního zřízení v judských dějinách „naprosto nová“, neboť velekněz odvozoval legitimitu svého úřadu od rady starších, shromáždění kněží a lidu.³⁵ Z vývoje událostí popisovaných v První knize Makabejské vyplývá, že v Izraeli byl zajištěn mír, země se ekonomicky vzrůstala, měla dokonce vlastní měnu a její vláda byla relativně stabilní.³⁶ Důvodem, proč za vlády Šimeóna *gerúsie* již zmíněná není, bylo patrně společné usnesení kněží a lidu: „aby byl Šimeón natrvalo jejich vládcem a veleknězem, dokud by nepovstal věrný prorok“ (1Mak 14,41). Navíc z kontextu celé kapitoly vyplývá, že během úspěšné vlády Šimeóna se moc významně vychýlila ve prospěch vladaře:

...jeho všichni musí poslouchat, v jeho jménu budou sepisovány všechny výnosy v zemi; že se bude oblékat do purpuru a zlata. Není dovoleno nikomu z lidu ani z kněží cokoli z toho zrušit, protivit se jeho nařízením, bez jeho vědomí svolávat shromáždění v zemi, oblékat se do purpuru a nosit zlatou sponu. Kdo by se proti tomu provinil nebo tomu odporoval, bude hoden potrestání. (1Mak 14,43–45)

---

31 *Gerúsii* Flavius zmiňuje poprvé ve *Válce židovské*. Flavius, *Bell.* VII,10,412. Flavius, *Ant.* XII,226–227. Nejen to, Flavius se zmiňuje dokonce o tom, že Gabinius pomohl stoupcům Hyrkána zbavit se nadvlády jednoho člověka a zavedl jinou ústavu pod vedením vznešených občanů (aristokracii). Srv. Flavius, *Bell.* I,169–170.

32 Flavius, *Ant.* XII,226–227.

33 CA II, 164–165. Srv. Flavius, *Bell.* VII,10,412.

34 Srv. 1Mak 8. Badatelé nejsou v tomto závěru jednotní. Viz David M. Goodblatt, *The Monarchic Principle: Studies in Jewish Self-government in Antiquity*, Tübingen: Mohr Siebeck, 1994, 97nn.

35 Srv. Schäfer, *Dějiny Židů*, 66.

36 Viz kapitoly 1Mak 14–15. K povolení razit mince viz 1Mak 15,6.

Kněží a lid svěřili úřad vladaře a velekněze do rukou jediného člověka jako „uznání toho, co všechno vykonal, za jeho spravedlnost a věrnost, kterou zachoval svému národu, a za úsilí všemi způsoby vyvýšit svůj lid“ (1Mak 14,35). Pochopitelně, spolu s tím musela být zrušena gerúsie, jinak by nemohla být veškerá moc svěřena Šimeónovi, neboť měla stejnou pravomoc jako král. Šimeón nabídku přijal „a souhlasil, že bude veleknězem, vojevůdcem a knížetem Židů i kněží, ochráncem všech“ (1Mak 14,47).³⁷ Jediný, kdo mohl ukončit jeho úspěšnou vládu, byl bůh, pokud by povolal zaslíbeného proroka. K politickým úspěchům patrně přispělo nejenom zavedení smíšeného ústavního zřízení za vlády velekněze Jónatana, ale i následná úspěšná vláda osvíceného monarchy, Šimeóna.

Oba typy židovského ústavního zřízení spojovalo, že v nich vladaři nejenom jednali podle boží vůle, což se projevovalo tím, že prosazovali víru v jediného pravého boha a způsob života podle božích zákonů. Autor 1Mak čtenářům ukazuje, že bezpečnost, stabilita a prosperita země ve skutečnosti *nezávisí* na konkrétním uspořádání státu, nýbrž na tom, zdali vladař jedná v souladu s boží vůlí či nikoliv. V tom se shodoval i s biblickými autory.³⁸ Z popisu autora 1Mak vyplývá, že obě ústavní uspořádání zajišťovala bezpečí, vnitřní i vnější stabilitu státu, což přispívalo k celkové prosperitě a spokojenosti všech občanů: „Izrael se mohl těšit z radostného života. Každý seděl pod svou vinnou révou a pod svým fíkovníkem a nebyl nikdo, koho by se musel bát“ (1Mak 14,11–12). Těmito slovy autor popisoval celkovou atmosféru v zemi. V porovnání s První knihou Makedonskou Flavius naopak předpokládal, že bezpečí, stabilita a prosperita *závisela* na vybrané formě státního zřízení, o čemž byli přesvědčeni i řečtí učenci. Proto usiloval o výklad nejlepšího ústavního zřízení, které nazval *theokracií* a soupeřil s výklady řeckých autorů. Nicméně předpoklad, že vladař má jednat v souladu s boží vůlí, je nedílnou částí Flaviova výkladu.

37 Spojení mocí (tj. královské, zákonodárné, kněžské a prorocké) bylo dle Filóna výsadou dokonalého vůdce (Mojžíš). Srv. Filón, *De vita Mosis* II, 187.

38 Stejný postoj nacházíme později u křesťanských učenců. Srv. Aurelius Augustinus Hipponensis, *De civitate Dei contra paganos* V, 17: „...co záleží na tom pod čí vládou žije smrtelný člověk, nenutí-li ho vládcové k bezbožným a nespravedlivým skutkům?“ (Aurelius Augustinus, *O Boží obci*, přeložila dr. Julie Nováková, sv. I, Praha: Karolinum, 2007, 189).

Změna ústavního uspořádání

Autoři První a Druhé knihy Makabejské nám popisují tři skupiny obyvatel. První část chtěla nastolit bezpečí a politickou stabilitu přijetím shodného způsobu života s obyvateli království Antiocha IV. a zcela odvrhla víru předků a boží zákony (Tóru). Proti uzavírání smlouvy s vybranými národy na území zaslíbené země varují už bibličtí autoři (Dt 7,2). Do jaké míry bylo toto boží nařízení aplikováno i na další národy, není přesně známo, nelze však vyloučit, že to mohla být další příčina sporu s helénisty, protože takový politický krok by mohl odvrátit lid od Hospodina, neboť by začal sloužit jiným bohům (Dt 7,4). Přesně tyto následky popisuje autor 1Mak: „V oněch dnech vzešli z Izraele svévolníci a svedli mnohé“ (1Mak 1,11).

Druhá skupina se pokoušela skloubit řecký a židovský způsob života a tím se dopouštěla v očích věrných zákonu bezbožného jednání, za které hrozil trest smrti.

Bylo to vinou nezměrné Jásonovy zvrhlosti, že se tak rozmohl helénismus a nabylo vrchu cizáctví, vždyť to nebyl velekněz, ale bezbožník! *Proto ani kněží nebyli horliví v službách u oltáře, ale měli na mysli novoty. Oběti zanedbávali, protože spěchali, aby se mohli na cvičišti účastnit svévolného závodění v hodu diskem.* (2Mak 4,13–14)

Z citovaného textu nevyplyvá, že by tito Židé zcela odvrhli víru či boží zákony a začali provozovat *idolatrii*, nýbrž nadále *sloužili* u oltáře, nicméně praxi přinášení obětí si pravděpodobně přizpůsobovali tak, aby se stíhali účastnit závodů na cvičišti. Uvedený způsob života byl považován za novotu, který autor označil slovem *helénismus*. Ukazuje se tedy, že kněží dodržovali náboženskou praxi, ale ne takovým způsobem jaký autor textu považoval za správný. Proč byla účast na hrách příčinnou sporu mezi oběma tábory? Protože dle autora Druhé knihy Makabejské byla spojená s chybnou vírou (*idolatrií*):

Na závodní hry v Týru [...] poslal ten zlosyn Jáson diváky z jeruzalémských ‚Antiochejců‘, aby donesli tři sta drachem stříbra jako obět Héraklovi. Avšak ti, kdo peníze přinesli, *cháпали, že se to nesluší*, a žádali, aby nebyly užity na obět, ale na nějaký jiný účel. Proto, i když odesílatel je určil jako obět Héraklovi, přišly tyto peníze, díky poslům, na vybavení trojeslic. (2Mak 4,18–20).

Mezi jeruzalémskými Antiochejci byla nepochybně část Židů, která se modloslužbě vědomě vyhýbala a se všemi Jásonovými kroky nesouhlasila. Pokud si někteří helénisté uvědomovali, že se nesluší, aby byly peníze uži-

ty na oběť Héraklovi, tak si můžeme být jisti, že neuctívali ani téhož boha jako občané Antiochie, ale zůstali věrní židovské víře a židovskému způsobu života, přestože se někteří z nich účastnili her.

Třetí část obyvatel věřila, že bezpečí a politická stabilita může být zajištěna pouze zachováváním božích zákonů (Tóry) a bránila židovský způsob života dokonce změnou božího přikázání: „Proti každému, kdo proti nám začne válku, *budeme bojovat i v den sobotní!* Nedáme se všichni pobít, abychom jako naši bratří zemřeli v úkrytech“ (1Mak 2,41).³⁹ Židům, kteří se nechtěli dopustit bezbožného jednání, zbývala tedy jediná možnost, nechat se pobít, jak potvrzuje Flavius: „je něco velkého a chvályhodného, jestliže existují lidé, kteří raději dají přednost dodržování zákonů a zbožného vztahu k bohu, než aby zachránili sebe a svou vlast.“⁴⁰ A právě důsledné dodržování božích zákonů mělo dokazovat jejich dokonalost: „Lpíme-li na svých zákonech pro jejich vynikající vlastnosti, budiž nám přiznáno, že máme nejlepší zákony.“⁴¹ Výrok kněze Matitjáše, „budeme bojovat i v den sobotní“, nám dokládá, že Židé přizpůsobovali náboženskou praxi novým podmínkám v „rozporu“ s boží vůlí. Důvod je zřejmý, původní náboženská praxe by vedla až k úplnému vyhlazení obyvatel Jeruzaléma.

Jednání nejenom odpadlíků, ale i Židů dodržujících boží zákony v knihách Makabejských lze objasnit v kontextu řeckého politického myšlení a z výsledku vyvodit, že druhá skupina, která bránila boží přikázání, byla při prosazování ústavního zřízení úspěšnější. Avšak mezi přijímáním nové ústavy u Židů a například Peloponnésany nacházíme významné rozdíly. Obyvatelé Peloponnésu, kteří byli přinuceni ke svému způsobu života násilím, si nakonec zvykli, zatímco stejná skupina Židů si na nový způsob života nezvykla a spokojená rozhodně nebyla.⁴² Proč u Peloponnésanů uvedená politická praxe fungovala, zatímco u Židů povolávala mučedníky, kteří neváhali položit život za zákony otců, což nakonec vyústilo ve válku za obranu víry a božích zákonů? Stručná odpověď by zněla, že židovský

39 Srv. s pasáží 2Mak 8,25–26, z níž vyplývá, že Juda Makabejský o sobotě nebojoval. Důvodem mohla být již vyhraná bitva, tudíž Židé se rozhodli nepřátele nepronásledovat o dni odpočinku, neboť již nebyli v tísní a nemuseli se strachovat o svůj život.

40 CA I, 212 (Flavius, *O starobylosti Židů*, 45). Srv. 2Mak 5,25–26.

41 CA II, 278 (Flavius, *O starobylosti Židů*, 98).

42 K tomu detailněji viz Lisý, „Obhajoba starobylosti“, 144nn.

způsob života byl neslučitelný se způsobem života nejenom Řeků, ale i jiných národů.

Snahy Antiocha IV. Epifana byly založené především na zavádění řeckého způsobu života (2Mak 4,7–20) a zakazování židovského způsobu života (2Mak 6,6–9) s cílem vytvořit jednolitý lid. Avšak z popisu mučení Eleazara a sedmi bratrů (2Mak 6,18–7,42) vyplývá, že židovský způsob života, který všichni židovští mučedníci s nasazením svého vlastního života bránili, byl založený na víře v jediného boha stvořitele a krále vesmíru, který je vzkřísí k životu novému a věčnému,⁴³ což se shoduje s pojetím u Flavia. Je třeba zdůraznit, že Antiochos IV. nezakazuje ani nevnucuje Židům novou víru, dogma ani doktrínu, nýbrž jeho snahy se omezovaly výhradně na zavádění nového způsobu života, který byl společný pro celé království.⁴⁴

Z kontextu obou knih Makabejských je patrné, že se část Židů rozhodla uzavřít smlouvu s okolními obyvateli,⁴⁵ což ve skutečnosti znamenalo mít s nimi například společnou svatyni, administrativu, soudce a měnu, aby byl vytvořen jednolitý lid.⁴⁶ Řecké způsoby života na rozdíl od židovského nebyly svázané s vírou, o které bychom mohli říci, že je dogma-

43 2Mak 6,26; 7,9; 7,13; 7,23; 7,28; 7,35.

44 Srv. s popisem Olivy: „Jásón byl stoupencem helénizačních tendencí v Jeruzalémě. Na chrámové hoře dal postavit *gymnasion*, zavedl efebii (řeckou výchovu) židovské mládeže a přeměnil jeruzalémskou etnickou komunitu v polis občanů označovaných jako Antiochejci (2Mak 4,9). *Tato opatření nebyla zaměřena proti kultu Jahve*. Jejich cílem byla snaha jeruzalémských stoupenců helénismu vyrovnat se jiným městům seleukovské říše.“ (Pavel Oliva, *Svět helénismu*, Praha: Arista, Epoque, 2001, 57). Zdůraznění Š. L.

45 „V oněch dnech vzešli z Izraele svévolníci a svedli mnohé. Říkali: ‚Pojďme a uzavřeme smlouvu s okolními pohany; vždyť v té době, co jsme se jich stranili, potkalo nás mnoho zlého.‘ Ten návrh se zalíbil a někteří z lidu se ochotně vypravilo ke králi. Ten jim dal plnou moc žít podle práva pohanů. Vystavěli v Jeruzalémě stadion podle vzoru pohanů a odstranili znamení své obřizky. Odpadli od svaté smlouvy a spřáhli se s pohany, propůjčili se k páchání zla“ (1Mak 1,11–15).

46 Srv. s důsledky uzavírání smlouvy s Peršany pro Athéňany. Ze závěru odpovědi Athéňanů spartským poslům vyplývá, že pokud by Athéňané uzavřeli smlouvu s Peršany, museli by se vzdát všeho, co je spojovalo. Hérodotos, *Historiea* VIII, 144: „Bylo ovšem docela lidské, že se Lakedaimonští obávali, abychom neuzavřeli smlouvu s barbaram. [...] Především a nejvíce spálené a zbořené sochy a obydlí bohů, které máme za povinnost spíše co nejvíce pomstít než uzavírat spojenectví s tím, kdo to učinil, dále pak společný původ a společný jazyk všech Řeků, společné chrámy bohů a společné oběti a stejné mravy. Nelze mít za to, že by Athéňané tyto věci zradili.“ (Hérodotos, *Dějiny*, přeložil Jaroslav Šonka, Praha: Odeon, 1972, 482). Zdůraznění Š. L. Též Polybios, *Historiae* II, 37,6 – 38,9 a 39, 3–6.

tem či doktrínou ve stejném smyslu jako u Židů. Vzhledem k tomu, že u Řeků nebyl způsob života svázán s doktrínou a zmíněná politická praxe pocházela ze společnosti, kterou doktrína nespojovala, praxi změny ústavy včetně způsobu života znali a fungovala. Peloponnésané byli totiž vychováni ve společnosti, v níž se zákony a způsob života měnil, zatímco Židé byli vychováni ve společnosti, která považovala víru a boží zákony za neměnné, přestože docházelo v židovském ústavním zřízení ke změnám.⁴⁷ Pokud by tomu bylo tak, jak potom ale vysvětlíme, že část Židů usilovala o změnu ústavy, zákonů a způsobu života, když vyrůstala ve společnosti, která nebyla ve výše zmíněné politické praxi vychována?

Část odpovědi nacházíme u Flavia: „Od Řeků nás dělí spíše poloha naší země než způsob života, takže u nás neexistuje vůči nim žádné nepřátelství ani na ně nežárlíme. Mnozí z nich naopak přijali naše zákony, někteří z nich při nich setrvali, jiní *nebyli dost vytrvalí a odpadli*.“⁴⁸ Flavius potvrzuje, že Židé přijímali konvertity. Nicméně s přijímáním konvertitů bylo spojené jedno riziko, někteří z nich nebyli dost vytrvalí a odpadali od víry a židovského způsobu života.⁴⁹ Mezi tyto lidi, soudě dle popisu autora 1Mak, mohl patřit i Jáson, bratr Oniase. Nejenom Řekové, ale i konvertité z jiných národů před konverzí k židovství vyrůstali ve společnosti, kde nebyl způsob života svázán s doktrínou a jejich zvyky se měnily v závislosti na vůli vladaře a charakteru ústavního uspořádání.

Například achajský stratégos Filopimén

...vyhledil Lykúrgovo zřízení a nutil chlapce a jinochy, aby zaměnili prastarý způsob výchovy za achajský, poněvadž prý by se při Lykúrgových zákonech nikdy nevzdali své povýšenosti. Museli tehdy ovšem Lakedaimonští při tak velikém neštěstí strpět, aby Filopimén vyřízl takřka nervy státu, a tím se stali velmi povolnými a ubohými, avšak za nějaký čas nato vyžádavše si od Římanů svolení, opustili achajskou ústavu a zavedli opět staré zřízení...⁵⁰

Důvodem pro toto jednání bylo dle Plútarcha odstranění povýšenosti a neposlušnosti, protože Lakedaimonané zaváděli novoty, patrně se jednalo o zavádění původních Spartských zvyků, přestože už byli tou dobou

47 Oliva, *Svět helénismu*, 46.

48 CA II, 123 (Flavius, *O starobylosti Židů*, 77).

49 3Mak 1,3.

50 Plútarchos, „Filopimén“, 16. (Plútarchos, *Životopisy*, sv. I, 671–672). K tomu srv. Katzoff, „Jonathan and Late Sparta“, 488.

součástí Achajského spolku, a měli tudíž přijmout způsob života Achajů, na což poukazoval stratégos Diofanés.⁵¹

Proto se vojevůdce Filopoimén

...odebral do Lakedaimónu a zavřel jako soukromá osoba před achajským stratégem a před římským konzulem brány, uklidnil nepokoje ve městě a připojil Lakedaimónany opět ke spolku s Achaji, jako v něm byli před tím. Za nějakou dobu nato, když byl Filopoimén opět stratégem, projevil Lakedaimónským vyčítavě svou nespokojenost; povolal zpět do města vyhnance a dal popraviti osmdesát Spartanů, jak uvádí Polybios, podle Aristokrata však tři sta padesát.⁵²

Při přijímání Sparty do Achajského spolku Filopoimén totiž využil zmatku po ukončené válce mezi Titem Flaminiem a spartským králem Nabidem a

...přepadl s vojskem město a přiměl je jednak po dobrém, jednak násilím k tomu, že museli přistoupit k Achajskému spolku. Tím dosáhl u Achajů podivuhodného věhlasu, neboť pro ně získal město s takovým významem a vážností [...], přivedl na svou stranu i lakedaimónské předáky, kteří pojalí naději, že v něm budou mít ochránce své svobody.⁵³

Podobně jako u Židů část Spartanů se vstupem do spolku souhlasila, zatímco jiná část nikoliv, proto musela být k novému způsobu života donucena násilím, někteří z nich dokonce opustili zemi.⁵⁴ Zavádění novot do způsobu života Achajského spolku by dle názorů Achajů vedlo k destabilizaci vnitřní i vnější. Plútarchos hodnotí Filopoiména jako nejlepšího muže a dokládá, že připojování se ke spolku byl proces, který spočíval především v odstraňování původního způsobu života, v našem případě se jednalo o zvyky Lakedaimónanů, a na místo nich Achajové prosazovali u nových členů zvyky, jednotné pro celý spolek.⁵⁵

---

51 Plútarchos, „Filopoimén“, 16. (Plútarchos, *Životopisy*, sv. I, 671). Patrně za stejným účelem král Antichos IV. Epifanés „poslal starého Athéňana, aby přinutil Židy odvrátit se od zákonů otců a nežít podle božích zákonů...“ (1Mak 6,1).

52 Plútarchos, „Filopoimén“, 16. (Plútarchos, *Životopisy*, sv. I, 671).

53 *Ibid.* (*ibid.*, 670).

54 Lisý, „Obhajoba starobylosti“, 144nn.

55 Detailněji viz Oliva, *Sparta a její*, 287–296.

Závěr

Spartanům se po dohodě s Římany nakonec podařilo opět zavést staré ústavní zřízení včetně původních zvyků. Podobně také Židům se podařilo zavést způsob života podle zákonů otců (božích zákonů), avšak nikoli v rámci původního zřízení, nýbrž v rámci nového ústavního uspořádání za vlády velekněze Jónatana. Inspirace pravděpodobně přišla z ústavy Lakedaimónanů. Rovněž v tomto procesu sehráli Římané svou roli. Důvodem patrně byla odolnost smíšeného ústavního uspořádání, které někteří badatelé považují v židovských dějinách jako nové. Jednání Židů mohli nežidé pochopitelně vnímat tak, že se rozhodli napodobit odolnější a starobylejší ústavní zřízení. Pouze s tím rozdílem, že spartské zákony a zvyky nahradil způsob života podle Mojžíšových zákonů, s nimiž je u Židů nedílně spojená i víra (doktrína). Doktrína a způsob života sjednocovaly všechny občany Jónatanova království. Vznikl jednotlivý lid podobně jako u Spartanů či v království Antiocha IV. Epifana.

Zmínkou o společném původu Spartanů a Židů se autor 1Mak pravděpodobně pokoušel zakrýt skutečnost, že Židé *napodobovali* cizí ústavy, což v kontextu řeckého politického myšlení přímo souviselo se starobylostí a je málo pravděpodobné, že by si této skutečnosti autor nebyl vědom. Zatímco víra a způsob života pocházely ze svatých knih, v ústavním zřízení se Židé inspirovali u okolních národů, aby si jako oni zajistili bezpečí, stabilitu a prosperitu.⁵⁶ Z toho lze vyvodit, že Židé považovali za neměnnou doktrínu a způsob života dle božích zákonů (Tóry), zatímco formu ústavního uspořádání i některých zákonů (např. o dni odpočinku) upravovali dle aktuálních požadavků, což dokládá, že hledali cesty, jak se přizpůsobovat okolnímu prostředí.

Proces zavádění nového způsobu života se v obou případech velmi podobá a na základě vývoje událostí se můžeme domnívat, že buď Židé skutečně jednali jako ostatní v rámci tehdejších politických zvyklostí, nebo že se autor textu přinejmenším inspiroval řeckými autory se zaměřením na Spartu. Část Židů, podobně jako část Spartanů, zastávala názor, že původní způsob života je v podstatě „neodstranitelný“, protože raději zemřou, než by zradili prastarý způsob života.

---

⁵⁶ Srv. důvody v 1Mak 1,11–15.

Proč užívám slovo podobný a nikoli shodný? Hlavním rozdílem v případě změny ústavy u Židů bylo, že se domnívali, že by museli přijmout chybnou doktrínu a odpadnout od správného způsobu života daného zákony otců. V porovnání s tím se Plútarchos o víře, doktríně či dogmatu při odstraňování způsobu života Lakedaimónanů vůbec nezmiňuje, což by mohlo rovněž posílit názor, že žádnou společnou doktrínu neměli. Uvedený závěr nepotvrzují pouze antičtí autoři, ale i moderní badatelé.⁵⁷

Štěpán Lisý, Th.D.
Univerzita Pardubice
Katedra religionistiky
Studentská 97
532 10 Pardubice
stepanlisy@yahoo.com

---

57 Manuela Giordano-Zecharya, „As Socrates Shows, the Athenian Did not Believe in Gods“, *Numen*, sv. 52, 2005, č. 3, 325 (325–355). Srv. David Neumark, „The Principles of Judaism: In Historical Outline (A Textbook For Teachers in the Higher Grades of Shabbath Schools and Adult Classes)“, *Journal of Jewish Lore and Philosophy*, sv. 1, 1919, č. 3–4 (1–46).